

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ПОЛИЦЯ ТЕТЯНА ДМИТРІВНА

УДК 811.161.2: 165

ФРАЗЕОЛОГІЧНА ТА ПАРЕМІЙНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ
КОНЦЕПТУ «ДУМКА» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2016

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, старший науковий співробітник
Іващенко Вікторія Людвігівна,
Інститут української мови НАН України,
завідувач відділу наукової термінології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Скаб Марія Василівна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
професор кафедри історії та культури
української мови;

кандидат філологічних наук, доцент
Сукаленко Тетяна Миколаївна,
Національний університет державної
податкової служби України,
доцент кафедри української
словесності та культури

Захист дисертації відбудеться 12 квітня 2016 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.25 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано 04 березня 2016 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Гальона

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Виформовування лінгвоконцептології як міждисциплінарної галузі знання викликає помітний інтерес до одиниці ментально-мовного простору людини, що об'єктивується в мові поняттям «концепт», осмислення природи якої, її структурно-змістової організації, аналіз вербальних та невербальних форм вираження, вивчення специфічних властивостей і характеристик, типологічних різновидів, освоєння нового дослідницького методу (концептуального аналізу) – в колі наукових пошуків зарубіжних та українських мовознавців, зокрема С. А. Аскольдова, Д. С. Лихачова, Ю. С. Степанова, В. З. Дем'янова, В. Б. Астаф'євої, С. Г. Воркачова, Г. Г. Слишкіна, М. В. Пименової, В. І. Карасика, Й. А. Стерніна, Ю. Є. Прохорова, А. П. Бабушкіна, Ж. Вардзелашвілі, В. А. Маслової, О. О. Селіванової, І. О. Голубовської, В. І. Кононенко, В. Л. Іващенко, О. П. Левченко, Н. О. Мех, М. В. Мамич, Ж. В. Краснобаєвої-Чорної, П. В. Мацьківа, М. В. Скаб, Т. В. Рудюк, О. П. Дубчак, Т. М. Сукаленко та ін.

Актуальність. У мовознавстві широко розробляється проблема національної мовної картини світу (КС), для цілісного уявлення про яку необхідне глибоке вивчення її фрагментів, до яких відносять і фразеологічні та паремійні одиниці. Проблемі дослідження фразеологічних і паремійних номінацій ментально-мовних структур свідомості присвячені розвідки І. Б. Іванової, О. О. Селіванової, С. О. Гурбанської, О. О. Близнюк, Ж. В. Краснобаєвої-Чорної, Л. В. Савченко, С. Н. Денисенко, Л. В. Басової, М. Ю. Нікітіної, Т. В. Рудюк, І. М. Мирошніченко, М. К. Абаєвої, А. Є. Гусевої, О. Б. Осипової, А. П. Бабушкіна, О. В. Афанасьєвої, К. С. Волошиної, І. І. Синельникової, А. В. Малюгіної, Г. Р. Малиновської, О. Б. Абакумової та ін. Як малі жанри українського фольклору фразеологічні та паремійні одиниці репрезентують особливості національно-культурної специфіки мовної КС українського етносу.

Актуальність дослідження вмотивовує також орієнтація сучасних лінгвістичних студій на вивчення специфіки вербального моделювання різних типів концептів, зокрема й засобами їх фразеологічної та паремійної об'єктивації. Саме автентичні мовні одиниці української усної народної творчості відбивають національні особливості процесів розуміння, думання, перебігу інтелектуальної діяльності, світобачення українців, пам'ять поколінь, народні знання й звичаї. Такі одиниці можуть бути репрезентантами відповідних концептів внутрішнього світу людини, серед яких і концепт «думка», який уже частково був об'єктом наукових досліджень в українському й російському мовознавстві. Це, зокрема, праці: Т. А. Космеди «Концепти «дума», «думка» в українському мовленні крізь призму аксіологічної прагмалінгвістики» (2004); Н. О. Мех «Наскрізні концепти слово, мова, думка у філософсько-релігійній та мовній картинах світу Григорія Сковороди» (2005); Є. П. Бондарєвої «Актуалізація концепту мисль в російській мовній картині світу» (2005); Т. В. Радзієвської «Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість» (2010), у якій описано семантику й синтаксис модальних операторів думки; О. М. Волобуєвої «Концептуальне поле «людина та її інтелект» у російській та англійській фразеології» (2011); Л. В. Кравець «Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.»

(2012), у якій показано традицію метафоричного осмислення концепту «думка» в поетичних текстах ХХ ст.; Н. В. Коломієць «Специфіка вербальної репрезентації концепту «думка» в китайській мові» (2014). Активно вивчали концепти внутрішнього світу людини В. І. Кононенко, М. В. Скаб, Я. В. Купіна, С. В. Єврасва, науковці проблемної групи «Логічний аналіз мови» (1991, 1993) – М. А. Дмитровська, О. С. Кубрякова, В. В. Туровський, І. М. Кобозева, О. В. Маняхін, О. В. Дзюба та ін.

Отже, актуальність теми дослідження зумовлена відсутністю в українському мовознавстві системного опису фразеолого-паремійної об'єктивації концепту «думка», цілісного аналізу лінгвокогнітивних механізмів розгортання його польової структури на основі осмислення українським соціумом етнокультурної специфіки змісту відповідного поняття в різних сферах функціонування української мови.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація відповідає науковій проблематиці кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Лінгводидактичний опис функціонування української мови». Тему дослідження затверджено Науковою координаційною радою «Українська мова» Інституту української мови НАН України (протокол № 57 від 5 травня 2011 року).

Мета дослідження – змодельовати фразеолого-паремійне поле концепту «думка» в сучасній українській мові на тлі історії становлення його імені та репрезентації в наївній і науковій КС.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких основних **завдань**:

- 1) проаналізувати праці, присвячені проблемі вивчення концептів, сформулювати теоретико-методологічні засади дослідження;
- 2) розробити власну методикку опису-моделювання фразеолого-паремійної об'єктивації концепту й застосувати її до моделювання фразеологічного та паремійного полів концепту «думка» в українській мові;
- 3) показати динаміку семантичного розвитку імені концепту «думка»;
- 4) інвентаризувати й систематизувати лексичні, фразеологічні, паремійні одиниці-репрезентанти концепту «думка» в науковій та наївній (загальномовній, діалектній) КС української спільноти, окреслити його номінативне поле;
- 5) описати особливості термінологічної, діалектної, загальномовної (асоціативної й лексико-семантичної) репрезентацій і ментально-мовної організації концепту «думка» як польової структури в українській мові, змодельовати його фразеологічне та паремійне поля;
- 6) віднайти когнітивні, семантичні, метафоричні й метонімічні моделі фразеолого-паремійної концептуалізації, з'ясувати особливості її емоційно-оцінного забарвлення, образної і тематичної актуалізації задля формулювання нових значень слова *думка* з прогнозуванням його подальшого семантичного розвитку.

Об'єктом вивчення стали фразеологічні та паремійні одиниці об'єктивації номінативного поля концепту «думка» в сучасній українськомовній КС.

Предмет дослідження – лінгвокогнітивні механізми об'єктивації фразеологічних і паремійних одиниць у їх кореляції з лексичними одиницями номінативного поля концепту «думка» в сучасній українськомовній науковій та наївній КС.

Мета й завдання роботи зумовили вибір основних **методів і прийомів** дослідження, серед яких такі: гіпотетико-дедуктивний метод (визначив добір фактичного матеріалу); метод аналізу словникових дефініцій (для виявлення особливостей мовних засобів репрезентації концепту «думка» в українській мові); метод лексико-семантичного поля (для моделювання польової структури досліджуваного концепту та загального розподілу лексичних, фразеологічних і паремійних одиниць у ньому); етимологічний аналіз (спрямований на виявлення походження й первинного значення імені концепту «думка» задля розкриття динаміки його семантичного розвитку); компонентний аналіз (для систематизації фразеологічних і паремійних одиниць, а також виявлення їх когнітивних, семантичних, метонімічних і метафоричних моделей); асоціативний експеримент (для виявлення асоціативного поля імені концепту «думка» у мовній КС українців); метод кількісних підрахунків (для визначення співвідношення одиниць у ядерній і периферійній зонах фразеологічного та паремійного полів концепту «думка»); концептуальний аналіз (для з'ясування змістової організації концепту «думка» в українській мові за допомогою віднаходження когнітивних, семантичних, метафоричних і метонімічних моделей).

Матеріал дослідження – складена методом суцільної вибірки картотека українських народних фразеологізмів (450 одиниць), прислів'їв та приказок (410 одиниць), у структурі й тлумаченні яких наявна лексема-ім'я концепту, спільнокореневі з нею слова, її синоніми та похідні від них, а також одиниці, семантично пов'язані з концептом «думка» у свідомості носіїв мови, які не містять імені концепту – «концепт-ситуативні вирази»; лексичні номінації концепту «думка», зафіксовані в лексикографічних працях (53 одиниці); номінації на позначення імені концепту та спільнокореневих із ним слів (2329 одиниць).

Джерельною базою дослідження слугували фразеологічні словники української мови, збірки прислів'їв та приказок, етимологічні, історичні, етнокультурологічні, тлумачні, енциклопедичні, перекладні словники, лексикони української, давньоруської, старослов'янської, російської, староукраїнської мов; термінологічні й діалектні словники, словники-довідники, глосарії термінів, галузеві енциклопедії; асоціативні словники; матеріали до словників; матеріали лексичної картотеки Інституту української мови НАН України.

Наукову новизну роботи визначає те, що в ній уперше: розроблено теоретико-методологічні засади вивчення проблеми фразеолого-паремійної об'єктивації концепту «думка» в українській мові, у зв'язку з чим визначено поняття об'єктивації концепту як процесу трансформації індивідуально-особистісних осмислень семантики тієї чи тієї мовної одиниці (суб'єктивного змісту) в об'єктивну, незалежну від свідомості індивіда сутність, що виявляє себе як смислцінність на рівні узусу; розроблено власну методику опису-моделювання фразеолого-паремійної об'єктивації концепту й застосовано її до моделювання фразеологічного та паремійного полів концепту «думка» в українській мові; показано динаміку семантичного розвитку імені концепту «думка»; інвентаризовано й систематизовано лексичні, фразеологічні, паремійні одиниці-репрезентанти концепту «думка» в науковій та наївній (загальномовній, діалектній) КС української спільноти, окреслено його номінативне поле; описано особливості термінологічної,

діалектної, загальномовної (асоціативної і лексико-семантичної) репрезентацій та ментально-мовної організації концепту «думка» як зонально-градуальної польової структури в українській мові, змодельовано його асоціативне, термінологічне, фразеологічне та паремійне поля; виявлено когнітивні, семантичні, метафоричні й метонімічні моделі концептуалізації й на їх основі вперше спрогнозовано розвиток нових значень слова *думка*.

Теоретичне значення дисертації полягає у формулюванні положень: 1) про структурно-змістову організацію концепту як ментально-мовної одиниці концептосфери внутрішнього світу людини; 2) про польову структуру концепту в аспекті теорії поля з огляду на його фразеолого-паремійну об'єктивацію; 3) про фразеологічну та паремійну КС в їх кореляції з концептуальною та мовною, наївною та науковою КС; 3) про співвідношення когнітивних, семантичних, метафоричних і метонімічних моделей; 4) про ступені семантичної градації фразеологічних і паремійних одиниць. Теоретично узагальнено особливості структурно-семантичної організації лексичних, фразеологічних і паремійних репрезентантів концепту в аспекті теорії [вторинної] номінації. Розроблено поняття об'єктивації концепту як трансформації особистісного осмислення його ментально-мовної природи в об'єктивну сутність та адаптовано таке розуміння до фразеолого-паремійної об'єктивації концепту «думка».

Результати дослідження можуть знайти **практичне використання** у спецкурсах і курсах із лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, лексикології, фразеології, пареміології сучасної української мови, написанні дипломних та магістерських робіт, а також у практиці укладання словників концептів і тематично зорганізованих словників фразеологізмів і паремій.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження обговорені на розширеному засіданні кафедри української мови Інституту української мови та літературної творчості імені Андрія Малишка Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2015); оприлюднені на наукових конференціях: Міжнародній науковій конференції «Системний аналіз функціонування мовних одиниць (До 75-річчя від дня народження Арнольда Панасовича Грищенка)» (Київ, 2011), Міжнародній науково-практичній конференції «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании» (Одеса, 2013), Міжнародній науковій конференції «Естетичні та моральні ідеали українського народу в Шевченковому слові (До 200-річчя від дня народження Тараса Григоровича Шевченка)» (Київ, 2013), Міжнародній науковій конференції «Українська термінологія і сучасність» (Київ, 2015).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження викладено в 9 одноосібних публікаціях, 6 з яких надруковано у періодичних виданнях і фахових збірниках України, 2 – в українських періодичних виданнях, зареєстрованих в міжнародних інформаційних науково-метричних базах даних.

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі списку умовних скорочень, списку умовних скорочень використаних джерел (105 позицій), вступу, чотирьох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (280 позицій),

додатків. Повний обсяг дисертації разом з додатками – 334 сторінки, основний зміст викладено на 203 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, її новизну, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, схарактеризовано джерела фактичного матеріалу, сформульовано теоретичне й практичне значення роботи та подано інформацію про апробацію результатів дослідження.

Перший розділ «**Концепт як об'єкт лінгвістичних досліджень**» присвячено аналізу теоретичних аспектів дослідження концептів, їх багатовимірності, структурно-змістової організації та мовної, зокрема й фразеолого-паремійної репрезентації. У розділі проаналізовано основні типи КС та їх взаємодію; розглянуто кореляції мовної (фразеологічної, паремійної) та концептуальної КС; узагальнено погляди науковців на семантико-структурні й когнітивні особливості фразеологічних і паремійних номінацій.

Найчастіше розрізняють такі підходи до вивчення концепту: [лінгво]культурологічний (концепт – базова одиниця культури), когнітивний (концепт – посередник між словами й дійсністю) та семантичний (семантика мовного знака – єдиний засіб формування змісту концепту), які взаємодоповнюють один одного. Прикладом такої взаємодії стає інтегративне бачення концепту в сучасній лінгвістиці.

Концепт визначаємо в межах *лінгвокогнітивного (семантико-когнітивного) підходу* як лінгвоментальне утворення – смисл-цінність, що виявляє себе в тій чи тій лінгвокультурі на рівні узусу, який об'єктивують значення мовних одиниць-репрезентантів певного поняття в його тісній взаємодії з іншими ментальними одиницями (образами, емоціями, асоціаціями тощо). Структуру концепту презентуємо у вигляді поля, центром якого є позначене іменем концепту поняття, що зорганізовує навколо себе ядро, приядерну та периферійну зони. Зміст концепту формують концептуальні ознаки, об'єктивовані у семантиці мовних одиниць, які його репрезентують. Об'єктивація одиниць свідомості відбувається через семантику мовних одиниць.

Одним із фрагментів мовної об'єктивації концепту є його фразеолого-паремійна об'єктивація, яку розкриваємо через процедуру віднаходження когнітивних, семантичних, метафоричних і метонімічних моделей. Термін *когнітивна модель* (КМ) використовуємо на позначення загальних конструктів знання, що лежать в основі механізмів семантизації концепту; відповідно термін *семантична модель* (СМ) – на позначення процесів семантизації КМ через їхню конкретизацію; терміни *метафорична* та *метонімічна моделі* – на позначення механізмів переосмислення дійсності відповідно за подібністю та суміжністю ознак.

Фразеологізми й паремії разом із іменем концепту, спільнокореневими з ним словами, його синонімами, спільнокореневими з ними словами формують номінативне поле (НП) концепту як сукупності первинних і вторинних номінацій. До фразеолого-паремійних номінацій концепту належать фразеологічні та паремійні одиниці: 1) у структурі яких є ім'я концепту та спільнокореневі з ним слова й

синоніми; 2) в яких ім'я концепту та спільнокореневі з ним слова й синоніми засвідчені в їхніх тлумаченнях; 3) які не містять імені концепту, проте мають семантичне наповнення, тотожне або близьке до семантики імені концепту.

Концепт «думка» моделюємо у форматі семантично-градуального НП, одним із фрагментів якого є фразеолого-паремійне поле як інтегроване фразеологічне та паремійне поля, структуровані за ядерною, приядерною та периферійною зонами. Фразеологічне поле (ФП) є сукупністю фразеологічних одиниць (ФО), а паремійне поле (ПП) – сукупністю паремійних одиниць (ПО). Фразеологічні та паремійні репрезентанти концепту «думка» розподіляємо у фразеологічному та паремійному полях за принципом наявності у їхній структурі або тлумаченні імені концепту – власне лексеми *думка*, спільнокореневих із нею слів та синонімів, а також тотожних або близьких до її семантики значень фразеологічних і паремійних одиниць, у структурі й тлумаченнях яких вона відсутня.

Концепти, формують концептуальну КС, засобами мовного вираження якої є одиниці мовної КС того чи іншого етносу. Мовна КС проектується на всі рівні мовної системи, найвиразнішими з яких із погляду відображення національної ментальності є лексична, фразеологічна та паремійна КС. Залежно від сфери побутування мови й типу свідомості її носіїв розрізняють наукову КС, яка реалізується в галузевих терміносистемах, і наївну КС, представлену в загальномовну діапазоні, діалектному мовленні, вербальних асоціаціях, фразеологізмах, пареміях тощо.

Із концептуальними структурами насамперед пов'язують осмислення семантики мовного знака. Семантику фразеологізмів мотивують різні типи їх групувань: за ключовим словом; за компонентним складом; за співвідношенням компонентів; ступенем зв'язності значень компонентів, або їх смислового злиття; співвіднесенням семантики всієї одиниці із семантикою її окремих складників. Значення паремій зумовлене логікою ситуації використання, ідейно-тематичним спрямуванням, семантикою стрижневого слова.

Якщо ФО найчастіше побудовані за моделлю словосполучень чи конструкцій із сурядними та підрядними сполучниками, то основною композиційною моделлю паремій є «тема – тлумачення», що реалізується в таких формулах: $A=B$; $A \neq B$; де є А, там є й Б; частина А впливає на все Б; два А кращі за одне Б; одне А краще за два Б; не роби Б, доки нема А; яке А, таке й Б; мале А дає велике Б; велике А дає мале Б; з одного А різні Б; два А не дають жодного Б тощо. Фразеологізми предикативної структури та паремії структуруються залежно від типу речення, якому вони відповідають.

Розширення семантики імені концепту «думка» через його функціонування в структурі фразеологічних і паремійних одиниць супроводжується появою нових когнітивних і семантичних моделей, а з огляду на наявність у цих одиницях образності – ще й метафоричних або метонімічних моделей. Одна КМ актуалізує кілька СМ, окремі з яких можуть підтримувати метафоричні та метонімічні моделі, що залежить від способу семантизації. Інколи ці моделі збігаються.

Найефективнішою методикою дослідження концептів є концептуальний аналіз, який передбачає використання різних методів і прийомів. Основними етапами аналізу фразеолого-паремійної об'єктивації концепту стосовно об'єкта

запропонованого дослідження є: визначення ознак наївного поняття «думка» за загальномовними словниками; вибудовування за його ознаками ієрархії смислових відношень аналізованого концепту в наївній КС; з'ясування етимології імені концепту та окреслення всього спектру його значень у діахронії; віднаходження основних (базових) КМ смислової організації змісту поняття, на основі якого розгортається концепт, як вияв його лексико-семантичної об'єктивації; визначення формального й семантичного критеріїв моделювання фразеолого-паремійної об'єктивації концепту «думка»; зонально-градуальне моделювання фрагментів НП концепту «думка» в науковій та наївній КС; окреслення меж термінологічного, діалектного, асоціативного, фразеологічного та паремійного полів досліджуваного концепту, їх зонально-градуальне моделювання з віднаходженням основних (базових) і нових смислороджувальних когнітивних, семантичних, метафоричних і метонімічних моделей; зіставлення фразеологічного та паремійного полів концепту «думка» з прогнозуванням семантичного розвитку лексеми *думка* в українській мові.

У другому розділі «**Концепт «думка» як культурно значущий фрагмент концептуальної картини світу українців**» проаналізовано праці українських та зарубіжних мовознавців, присвячені дослідженню концепту «думка»; визначено його місце в ієрархії смислових відношень з іншими концептами; висвітлено історію формування семантики його імені в українській лінгвокультурі; описано особливості лексичної і фразеолого-паремійної вербалізації в науковій і наївній КС.

Концепт «думка» перебуває в такій ієрархії смислових відношень з іншими концептами: «людина» → «внутрішній світ / ментальна діяльність» → «свідомість» → «мислення» → «спосіб мислення (світогляд)», «процес мислення (судження)», «продукт / результат мислення (поняття, пісня)», «те, що наповнює свідомість».

Ім'я концепту «думка» – лексема *думка* має давньоанглійське походження. В українській мові її семантика пройшла кілька етапів свого розвитку в різних напрямках: 1) *мысль* «думка» → *мысль* «дума» → *мысль* → *мисль* «думка»; 2) *доума* «думка» → *дума* → *дума* «дар мислення; дума, думка, думання» → *дума* → *дума* «гадка, мисль»; 3) *гадка* «думка, гадка» → *гадка* → *гада / гадка* «дума, мисль» → *гадка* «мисль, думка» → *гадка* «думка»; 4) *думка* «думка, мисль» → *думка* «мисль» → *думка* «продукт мислення, процес мислення». Сьогодні її можна представити чотирма базовими КМ, які, власне, й формують основний зміст концепту «думка»: 1) «процес мислення», 2) «продукт мислення», 3) «вміст свідомості», 4) «світогляд».

Об'єктивація концепту «думка» у науковій КС представлена його термінологічним полем, структуру якого зорганізовано навколо власне наукового термінопоняття «думка» (центр поля). Ядро поля формують терміносполучення з компонентом *думка*, напр.: *ліва думка, політична думка, еретична думка, католицька думка, суспільна думка, громадська думка, окрема думка судді, філософська думка, істинна думка, хибна думка, персоналізація почуттів і думок, експертна думка* (13 термінів); приядерну зону – спільнокореневі з іменем концепту терміни, напр.: *дума, задум, вільнодумство, придумування* (4 терміни); периферію організують синонімічні терміни (напр.: *аргумент, поняття, сентенція, смисл,*

ідея, мислення, міркування) та похідні від них, а також такі, в дефініціях яких є сема «думка» (88 термінів).

Термінологічна об'єктивація концепту «думка» реалізує такі основні моделі:

1) КМ «думка – мисленнєвий процес» (СМ «думка – акт мислення», «думка – свідомо інтелектуальна діяльність», «думка – міркування з приводу чогось», «думка – основна форма мислення», «думка = поняття як форма мислення», «думка – фрагмент процесу мислення», «думка – одиниця мислення», «думка – судження / поняття / умовивід як форми мислення», «думка – емоційно-оцінне судження»); 2) КМ «думка – продукт / результат мисленнєвого процесу» (СМ «думка – можливий опис проблеми чи явища», «думка – висловлені переконання / настанови», «думка = ідея», «думка = аргумент – істинна думка»); 3) КМ «думка – спосіб мислення» (СМ «думка – власний погляд», «думка – думка аудитора / аудиторський висновок», «думка – ставлення до чогось, когось»); 4) КМ «думка – те, що наповнює свідомість» (СМ «думка – недостовірне / суб'єктивне знання / образ реальності, заміник знання», «думка – зміст мислення», «спосіб існування, формування і вияву масової свідомості», «думка – вияв суспільно-політичної свідомості»); 5) КМ «думка – жанр / вид поезії» (СМ «думка – народна ліро-епічна пісня», «думка – музичний твір»); 6) КМ «думка – власна назва» (СМ «думка – назва академічної хорової капели»); 7) КМ «думка – суб'єкт думання = жива істота» (СМ «думка – ідентифікація когось як джерела думок і почуттів», «думка – здатність створювати предметний зміст свідомості»).

Структура НП концепту «думка» в українській мові розширюється також за рахунок його діалектної репрезентації. Ядро діалектного поля аналізованого концепту вербально не виражене; в його приядерній зоні, у близькій і далекій периферії реалізуються відповідно 2–13–6 СМ. Якщо в приядерній зоні актуалізується КМ «думка – мисленнєвий процес» (*перве скаже, потомка думайе*), то в близькій і далекій периферії – до названої вище моделі додаються КМ «думка – продукт / результат мисленнєвого процесу» (*бандйгі бити* «плести нісенітниця»), «думка – спосіб мислення» (*мати на самі* «мати на думці»), «думка – інтелектуальні властивості особистості» (*загутаний* «задуманий»). Реалізуючись переважно в процесуальному семантичному ключі, діалектні номінації концепту «думка» об'єктивують абстрактний образ ментальної дії.

У наївній КС семантика концепту розширюється також за рахунок його асоціативних номінацій. Асоціативне поле концепту «думка» представлене: 1) реакціями на слово-стимул *думка* – центр поля (напр.: *правильне твердження, Т. Шевченко, як блискавка, в'ється*); 2) асоціативними мікрополями фразеолого-паремійної об'єктивації концепту «думка» – ядро (напр.: *ловити себе на думці* – концентруватися на якійсь ідеї; *думки забігають наперед* – прогнозувати; *за своєю думкою самому важко встигнути* – геніальність; інтелект); 3) реакціями на слово-стимул *думати* та паремійними стимулами, у структурі яких є ця лексема – приядерна зона (напр.: *гадати, мислити, розмірковувати, обробляти інформацію*); 4) асоціативними мікрополями синонімічних із лексемою *думка* слів-стимулів *гадка, мисль* та спільнокореневих із ними *гадати, мислити* – периферія поля (нар.: *думка, хороша, ідея, промайнула*).

СМ побутового сприйняття лексичних стимулів-експлікаторів концепту «думка» корелюють із зафіксованою у словниках семантикою – базові КМ «думка – мисленнєвий процес → процес думання → думати», «думка – те, що наповнює свідомість», «думка = процес мислення → результат мисленнєвого процесу». Аналіз асоціативної експлікації фразеолого-паремійної об'єктивації концепту дозволяє говорити про розширення його узусної семантики за рахунок виявлених нових смислопороджувальних, зокрема метонімізованих значень: «думка – фольклор», «думка – предмет», «думка – дія», «думка – жива істота», «думка – абстракція», «думка – явище», «думка – суб'єкт». Образність переважно реалізується через антропоморфні й соматичні знаки.

Продуктивними в діалектній та асоціативній репрезентаціях досліджуваного концепту є когнітивні метафори й метонімії «думка – голова», «думка – свідомість (підсвідомість, риси характеру, інтелектуальні характеристики, емоційний стан, ставлення)».

Спектр емоційно-сміслових відтінків концепту «думка» в діалектному й асоціативному полях представлений позитивними, дидактичними, іронічними, пейоративними й подекуди саркастичними конотаціями.

Третій розділ «**Фразеологічне поле концепту “думка”**» присвячено зонально-градуальному моделюванню ФП досліджуваного концепту через його об'єктивацію в КМ, СМ, метафоричних і метонімічних моделях, а також аналізу семантико-структурних і когнітивних особливостей його фразеологічних репрезентантів.

ФП концепту «думка» формує 450 ФО. Його центром є поняття «думка», позначене відповідним іменем-лексемою *думка*.

Ядро поля організують ФО різної семантико-ступеневої градації, у складі яких наявна лексема *думка* (84 одиниці), напр.: *узяти на думку* «почати думати»; *вертиться (крутиться) на думці (на умі, на гадці)* «хтось весь час думає про когось, що-небудь»; *доходить (дійти) [до] думки (висновку)* «додумуватися до чого-небудь, робити який-небудь висновок»; *окидати / окинути думкою* «роздумувати над чимось, обдумувати, обмірковувати щось».

Приядерну зону формують фраземи (14), у структурі яких засвідчено спільнокореневі з лексемою *думка* слова, зокрема *дума, думати, думне* та їхні граматичні варіанти, напр.: *прясти думи* «думати»; *дума за думою снуються в голові* «хто-небудь напружено думає про щось (перев. тривожне або неприємне)»; *думати одну думу* «разом вирішувати якийсь питання»; *всіма думами летіти* «пориватися, прагнути до чого-, кого-небудь, кудись».

Близьку периферію репрезентують одиниці (173), у тлумаченні яких є лексема *думка* та спільнокореневі з нею слова, зокрема *думати, обдумано, задуманий, продуманий, (не) думаючи, непродумане, (не)обдуманний (-о, -е, -их), не подумавши, не роздумуючи, не задумуючись*, напр.: *одним духом дихати* «бути одностайними, однаково настроєними, мати спільні наміри; дотримуватися спільних поглядів, думок і т. ін.»; *докопуватися / докопатися до кореня (до коріння)* «глибоко, вдумливо аналізувати, вивчаючи що-небудь, з'ясовувати його суть»; *крутити / покрутити мізками (мозком, головою)* «думати, мислити»; *наламати (нарубати)*

дров / ламати дрова «повестися необдуманно, допустити багато помилок, завдати шкоди».

Далека периферія ФП виражена ФО (78) з синонімами лексеми *думка* та спільнокореновими з ними словами як у структурі, так і в тлумаченні (*думати – гадати, мислити, міркувати, розмірковувати, думка – гадка, мисль, міркування, намір, принцип*), напр.: *у голові все іде / пішло обертом* «хто-небудь втрачає здатність чітко, логічно мислити, розуміти, сприймати і т. ін. щось»; *бистрий на розум* «здатний добре й швидко міркувати; кмітливий»; *не до мислі* «не подобається комусь хто-, що-небудь»; *й гадки мало кому* «байдуже».

Зона крайньої периферії представлена концепт-ситуативними виразами (101), в яких лексема *думка* не згадується, а лише мислиться: *брати / взяти до тями* «розуміти, усвідомлювати що-небудь»; *розкусити [міцний (твердий)] горіх (горішок)* «розв'язати якесь складне питання; пізнати щось»; *кут зору* «певний погляд на ті чи інші явища, певне розуміння чогось, певна позиція в чомусь»; *носити в (на) серці* «завжди зберігати в пам'яті когось, щось».

ФП концепту «думка» кваліфікуємо градуально-зональним об'єднанням ФО, які структуруються за 4-ма ступенями семантичної градації, кожен з яких має різну глибину: перший ступінь – 4 напрями семантичного розвитку, другий – 6, третій – 9, четвертий – 1. Перший ступінь реалізує 5 КМ:

1) базову «думка / дума – мисленнєвий процес → процес думання → думати» в таких СМ: а) прямої актуалізації: «думка – розмірковувати над чим-небудь / мислити», «думка – міркування / мислення»; б) у напрямі розширення семантики: «думка / дума → думати → згадувати про когось / пригадувати щось», «думка / дума → думати → пам'ятати», «думка / дума → думати → забувати», «думка → думати → мріяти», «думка → думати → турбуватися / переживати», «думка → думати → знати щось», «думка → думати → уявляти / вигадувати»; в) у напрямі метонімізації: «думка → думати → напрям думання → спонукати до думання / пориватися до чогось / прагнути чогось / спрямовувати свої думки на кого-, що-небудь»; «думка → процес мислення → простір, в якому зосереджується і через який сприймається цей процес»; «думка → думати → мати намір / збиратися робити що-небудь», «думка → процес [думання] → думати → ознака дії / ознака мисленнєвого процесу → обдуманно → в думках перебираючи, намічати можливі варіанти дії, висловлення», «думка – процес думання → думати → ознака за дією → задуманий / запланований», «думка → задуманий → задум / намір», «думка → задуманий → який задумався / замислився / поринувши в задуму / роздуми»; «думка → процес [думання] → думати → ознака за дією → продуманий → результат усебічного / ґрунтового обдумування чого-небудь»; г) у напрямі метафоризації: «думати → виконувати певні дії → повертати / розкидати / ворухити / краяти / ламати / сушити / крутити мозком / мізками / розумом / умом / головою»;

2) метонімізовану базову «думка / думки – процес мислення → результат мисленнєвого процесу» в таких СМ прямої актуалізації: «думка / думки – міркування як продукт логічного мислення», «думка / думки – пропозиція», «думка / думки – ідеї», «думка / думки – слово», «думка / думки – вигадка (плітка)», «думка / думки – висновок», «думка / думки – переживання», «думка – намір / задум / план / уявлення»; «думка → думати / мати певну думку → вважати / допускати»;

3) модифіковану базову «думка – те, що наповнює свідомість» (напр., СМ «думка / думне → заглиблений у думки») у «думка – те, чим наповнюється свідомість / вмістилище» як вияв метонімізації, що знаходить актуалізацію в таких метафоризованих моделях: «думка – бути в роздумах», «думка – голова», «думка – дитинство», «думка – серце»;

4) нову смислопороджувальну «думка – суб'єкт дії» в метафоричній актуалізації («думка – голова», «думка – жива істота», «думне чоло – людина, що здатна мислити»);

5) нову смислопороджувальну «думка – об'єкт, предмет» в СМ прямої («думка – розум», «думка – тямки / тям») та метафоричної актуалізацій («думка – голова», «думка – світ», «думка – памороки», «думка – помки», «думка – очі»).

ФО другого ступеня семантичної градації ФП концепту «думка» актуалізують 7 КМ:

1) базову «думка / дума – мисленнєвий процес → процес думання → думати» в реалізації таких її СМ: а) прямої актуалізації: «думка → розмірковувати над чим-небудь, мислити»; б) розширення семантики: «думка → думати → засвоєння / розуміння чогось», «думка → думати → несхвалювати / заперечувати»; в) метонімізації: «думка → думати → напрям думання → спонукати до думання / запам'ятовування / згадування про когось, щось»; г) метафоризації: «думка → думати → виконувати певні дії → лишити / покинути / погубити / снувати / окидати / співати думку / пісеньку»;

2) метонімізовану базову «думка / думки – процес мислення → результат мисленнєвого процесу» в таких СМ: а) прямої актуалізації: «думка – слово», «думка → думати → мати певну думку»; б) метонімізації: «думка → думати → підказувати правильну думку / давати можливість виявити щось», «думка → думати → доходити до правильної думки / висновку»; в) метафоризації: «думка – горіх / клубок»;

3) базову «думка – те, що наповнює свідомість» в СМ: а) прямої актуалізації: «думка – предмет роздумів / об'єкт думання, на який спрямовано мисленнєвий процес у різних його виявах»; б) модифікації метонімізованої моделі «думка – те, чим наповнюється свідомість / вмістилище» в метафоризовану «думка – голова»;

4) нову смислопороджувальну «думка – суб'єкт дії» у таких напрямках її фразеологічної реалізації: а) метафоричному: «думка – жива істота», «думка – душа / дно / кров», «приховувати думки – носити маску», «думки – комахи»; б) метонімічному: «думка – ставлення / почуття до когось», «думка – сутність когонебудь»;

5) метонімізовану базову «думка – спосіб мислення» в СМ: а) прямої актуалізації «думка – система міркувань / переконань / поглядів / уявлень», «думка – кут зору»; б) метафоризації: «відстоювати думку – іти боєм», «думка – бік когонебудь / дух / позиція / характер / дудка / берег / голос / пісенька / дорога / шлях / коник / копито», «відступати від думок – давати задній хід», «розбіжності у думках – гострі кути»;

б) нову смислопороджувальну метафоризовану «думка – інструмент думання / мислення → обдумування / уявлення»;

7) нову смислопороджувальну метонімізовану «думка – інтелектуальна властивість особистості», що модифікується у метафоризованій моделі «думка – розум / голова / лоб / клепка».

ФО третього ступеня семантичної градації ФП концепту «думка» актуалізують 4 КМ:

1) модифіковану на основі метонімізації базову «думка – те, що наповнює свідомість» → «думка – те, чим наповнюється свідомість / вмістилище» в метафоричні моделі: «думка – голова / ум / пам'ять»;

2) нову смислопороджувальну «думка – суб'єкт дії» в СМ: а) метафоризації: «думка – жива істота», «думка – брат», «думка – блискавка / гострий предмет / гвіздок / кіл / колесо»; б) метонімізації: «думка – емоційний стан», «думка – психічний стан»;

3) метонімізовану базову «думка / думки – процес мислення → результат мисленнєвого процесу» в СМ прямої актуалізації «думка – враження / уявлення, що склалися внаслідок знайомства з ким- або чим-небудь».

4) нову смислопороджувальну метафоризовану «думка – інструмент думання / мислення → обдумування / уявлення», що модифікується у напрямі розширення семантики: «думка – інструмент уявлення / сподівання / поривання / прагнення / обговорення / висловлювання / заспокоєння».

ФО четвертого ступеня семантичної градації ФП концепту «думка» актуалізують одну КМ, зокрема модифіковану базову «думка – те, що наповнює свідомість» → «думка – те, чим наповнюється свідомість / вмістилище» як вияв метонімізації, що актуалізується в метафоризованій моделі «думка – вмістилище прагнень / поривань».

Кількісне співвідношення фразеологізмів у ядрі, приядерній зоні, близькій, далекій і крайній периферії ФП аналізованого концепту таке: 84 : 14 : 173 : 78 : 101 одиниць відповідно. Окреслене ФП не є повним. Кількість його складників може змінюватися залежно від настанов та інтенцій дослідника.

Продуктивними метафоричними моделями ФП концепту «думка» є: «думка – нитка / гострий предмет / гвіздок (кіл) / колесо / стежка / карти / козири», «думка – голова, розум, ум, мозок», «думка – душа / дух / серце / кров», «думка – лихо / горе / біда», «думка – жива істота»; метонімічними – «думка – уявлення / мрія / сподівання / надія / обговорювання / висловлювання (слово)», «думка – слово / голос / пісня, пропозиція, висновок, ідея», «думка – характер / лінія / рука», «думка – ум / почуття», «думка – авторитет / репутація», «думка – інтелектуальні властивості».

Метафоричність фразеологічної об'єктивації концепту «думка» заснована на образах: у ядерній зоні – птахів, комах, тварин, вогню, блискавки, серця, гвіздка, кілка, колеса, голови; у приядерній зоні – пороку, чола, серця, голови; у зоні близької периферії – вітру, туману, хмар, повітряних замків, стежки, пісні, маски, коріння, дров, голови, розуму / мозку, язика, зубів, п'ят, крові, ока, рота, лукавого, карт / козирів, коліс; у зоні далекої периферії – кибети, дитинства, бобів, гусара, сітей, павука, миляної баньки, борщу, кваші, ножа, меча, каменя, овечої шкури, сліду, обличчя, Бога, берега, курки; у зоні крайньої периферії – води, хмар, птахів, кобили / коника, бичка, шкури, нитки, горіха, клубка, макітри, царя, апостола, Бога, діжі, дороги, туману та ін.

У ядрі та приядерній зонах порівняно з периферією ФП образність ФО є дещо стертою й розмитою, їхнє емоційно-оцінне забарвлення теж змінюється в напрямі від переважно позитивної (ядро) до негативної (периферія) оцінки.

Щільність ФП підвищується за рахунок тісних синонімічних та антонімічних відношень між ФО різних структурних зон, напр.: *лишити думку* «перестати думати про кого-, що-небудь, забути кого-, що-небудь» (ядерна зона), *узяти на думку* «почати думати» (ядерна зона) і *вигнати з голови* «перестати думати про кого-, що-небудь; відмовитися, забути» (зона близької периферії).

Спектр семантико-граматичних моделей фразеологізмів ФП варіює від моделей простого, складного речення до різних типів підрядних та сурядних словосполучень. Домінантною для структури фразеологічних номінацій концепту «думка» в усіх зонах поля є модель підрядного дієслівного словосполучення, напр.: *тримати (держати) в голові (в умі); хвилювати (бентежити, розпалювати, бунтувати / та ін.) кров; хилити на своє*.

Тематика ФО ядерної та приядерної зон пов'язана з мисленням, пам'яттю, уявленням, планами, висловлюванням думок. Фраземи периферійних зон поля експлікують семантику бажання, мрій, інтелектуальних характеристик, гри в карти, світогляду, характеру, пісні, релігії, вигадування, пліток.

Четвертий розділ «**Паремійне поле концепту “думка”**» присвячено зонально-градуальному моделюванню ПП досліджуваного концепту через його об'єктивацію в когнітивних, семантичних, метафоричних і метонімічних моделях, а також аналізу семантико-структурних і когнітивних особливостей його паремійних репрезентантів.

ПП концепту «думка» формують 411 одиниць. Його центром є поняття «думка», позначене відповідним іменем-лексемою *думка*.

Ядро організують паремії (68) різної семантико-ступеневої градації з лексемою *думка* у їх структурі, напр.: *Не все те зробиться, що на думці зродиться; Для людської думки нема віддалі; На язиці медок, а на думці льодок; За думками й ніч мала, а за ходнею день*.

Приядерну зону – ПО (168) із спільнокореновими до неї словами (*дума, думати, видумка, надумувати, продуманий*), напр.: *Як чужого не візьме, то думає, що своє забула; Хто дім не зводив, той думає, що стіни самі ростуть; Дивиться лисицею, а думає вовком; Не думай, як би взять, а думай, як би віддать*.

Близьку периферію – вирази (11) з лексемою *думка* та її спільнокореновими словами у тлумаченні ПО, напр.: *Повернув головою* «гаразд подумав і надумав»; *Часник гризуть на мене* «лихе щось у їх думці проти мене»; *Сісти за круглий стіл* «почати доброзичливий обмін думками, миролюбні переговори»; *Сім п'ятниць на тиждень* «людина, яка не має ні про що усталеноїдумки».

Далеку периферію – паремії (89) із синонімами імені концепту та спільнокореновими з ними словами у структурі (*гадка, мисль, намір, вигадувати, розмишляти, міркувати, мислити, домислювати, гадати, вгадувати, згадувати, розмисел, наздогад, (з)догадуватися, мудрувати, загадувати, нагадувати, промишляти*), напр.: *Тільки гадок, що в решеті дірок; Викинь із мислі, що тебе тисне; Треба на все розмишляти, треба бутьполізним; Брови нависли – злоба на мислі*.

Крайню периферію – концепт-ситуативні вирази (75), семантичне наповнення яких корелює із семантикою імені концепту, напр.: *Не потурай, що я швець, а говори, як з простим; Треба служити не язиком, а умом; На чистому возі їдеш, того й пісню співай; Не йде на ум ні іда, ні вода, коли перед очима біда.*

Зональність ПП представлена 3-ма рівнями семантичної градації паремій, кожен із яких має різну глибину: перший ступінь – 4 напрями семантичного розвитку, другий – 7, третій – 7. Перший ступінь реалізує 3 КМ:

1) базову «думка – мисленнєвий процес – процес думання → думати» в таких СМ: а) прямої актуалізації: «думка → розмірковувати над чим-небудь / мислити / думати про кого-, що-небудь», «думка → думати → розмишляти», «думка – мисленнєвий процес → мислити / міркувати, зіставляючи явища об'єктивної дійсності / роблячи висновки», «думка → мислити → гадати», «думка → думати / мудрувати → удаватися в зайві / непотрібні міркування»; «думка → думати → роздум»; б) у напрямі метонімізації: «думка → спрямовувати свої думки на кого-, що-небудь», «думка → думати на кого → вважати винним / підозрювати кого-небудь у чомусь», «думка → думати → мати намір / збиратися робити що-небудь», «думка → загадувати → говорити / спонукати», «думка → догадуватися → робити правильні висновки про що-небудь», «думка → нагадувати → примушувати згадати про кого-, що-небудь», «думка – процес [думання] → думати → ознака за дією → наздогад → без точного знання / без певності», «думка → думати → дбати»; г) у напрямі розширення семантики: «думка → журитися», «думка → турбуватися», «думка → мріяти», «думка → надіятися / сподіватися», «думка → мислити → бажати»; «думка → думати → вигадувати → думаючи, міркуючи, знаходити якесь рішення / додумуватися до чогось», «думка → вгадати → ураховуючи певні особливості / ознаки / прикмети, робити правильні висновки про що-небудь // здогадуватися», «думка → вгадати → дізнаватися наперед / передбачати що-небудь», «думка → вгадати → розпізнавати / розкривати справжню суть кого-, чого-небудь», «думка → вгадати → розгадувати чиюсь таємницю / прихований зміст чого-небудь», «думка → згадувати / нагадувати → відтворювати в пам'яті / свідомості події / обставини / образи і т. ін. минулого // відновлювати уявлення про кого- і що-небудь»; «думка → думати → згадувати / відновляти в пам'яті», «думка → думати → поминати», «думка → думати → вважати», «думка → думати → потурати»;

2) метонімізовану базову «думка – процес мислення → результат мисленнєвого процесу» в СМ прямої актуалізації: «думка – мова», «думка / гадка → думати / гадати → мати певну думку / вважати / допускати», «думка – слово», «думка – висновок», «думка – намір / задум / уявляння», «думка – задум / бажання зробити що-небудь»;

3) модифіковану базову «думка – те, що наповнює свідомість» → «думка – те, чим наповнюється свідомість / вмістилище» як вияв метонімізації.

Другий ступінь реалізує 7 КМ:

1) базову «думка – мисленнєвий процес – процес думання → думати» в СМ: а) прямої актуалізації: «думка → думати → надумувати / задумувати → міркуючи, приходити до якоїсь думки»; б) у напрямі метонімізації: «думка → думати → чекати / сподіватися», «думка → думати → снитися», «думка → думати → говорити /

висловлювати думку», «думка → думати → домагатися чогось», «думка → думати → робити», «думка – процес [думання] → думати → ознака за дією → продуманий → результат усебічного / ґрунтового обдумування чого-небудь», «думка → думати → гадати / ворожити»;

в) у напрямі розширення семантики: «думка → думати → вигадувати»;

2) модифіковану базову «думка – те, що наповнює свідомість» → «думка – те, чим наповнюється свідомість / вмістилище» як вияв метонімізації, що в ПП актуалізуються ще й через метафоричні моделі: «думка / мисль – голова», «думка / мисль – серце», «думка / мисль – очі»;

3) метонімізовану базову «думка – спосіб мислення» в СМ прямої актуалізації «думка – система міркувань / переконань / поглядів / уявлень»;

4) метонімізовану базову «думка – процес мислення → результат мисленнєвого процесу» в метафоричних («думка – дума – пісня») та метонімічних («думка – говорити / розказувати») моделях;

5) нову смислопороджувальну «думка – інструмент думання / мислення / роздумування / обмірковування»;

6) нову смислопороджувальну «думка – інтелектуальна властивість особистості»;

7) нову смислопороджувальну «думка / мисль – суб'єкт» в метафоризації її семантики «думка / мисль – жива істота».

Третій ступінь реалізує 3 КМ:

1) нову смислопороджувальну «думка – суб'єкт», зокрема в метонімізованій моделі «думка – вияв ознаки живої істоти»;

2) метонімізовану базову «думка – процес мислення → результат мисленнєвого процесу» в СМ у напрямі метафоризації «думка – річка», «думка – криниця» й метонімізації «люлька – думка»;

3) метонімізовану базову «думка – спосіб мислення» в безпосередній актуалізації її семантики: «думка – система міркувань / переконань / поглядів / уявлень – духовні цінності».

Смислопороджувальними в ПП концепту «думка» є такі метафори й метонімічні перенесення: артефактні («думка / гадка / мисль – хатка, дудка», «люлька, криниця – думка», «обмін думками – круглий стіл»); просторові («думка – місце / простір», «думка – вмістилище»); натуроморфні («думка / гадка / мисль – зерно, камінь», «річка – думка», «думати погано – гризти часник», «думка – швидкість», «думати – літати»); антропоморфні («думка – жива істота / слово / голос / співати»); зооморфна («крякати / вити / хрюкати / гавкати – думати»); соціоморфні («думка – справа / вчинки / робота», «думати – досягати чогось», «думка – здоров'я», «думка – багатство», «думи – діти», «гадка парубка – гадка дівки», «сіяти – думати», «ворожити – думати»); психоморфні («думи – мрії», «дума – лінь», «думати – підозрювати», «думати – хотіти», «думати – чекати / сподіватися», «думати – планувати», «думати / гадати – вигадувати», «гадати – знати», «гадати – робити / ділати (шукати)», «жадати (сподіватися) – думати», «дбати – думати», «гадка – смерть»); соматичні («думка – язик / хвіст / душа / голова», «змінювати думку – волочити хвоста», «думати – повертати головою», «сушити мозок – думати», «розмовляти з головою – думати»).

Змістове наповнення аналізованих паремій охоплює теми, пов'язані з людиною (гендерні особливості, інтелектуальні, ментальні властивості), її життям (соціальна нерівність), релігією, історичним минулим України, і підтримується історизмами, діалектизмами, соматизмами, релігійною лексикою. Емоційна оцінка актуалізує переважно дидактичну, іронічну, пейоративну семантику.

Паремійна об'єктивація концепту «думка» супроводжується образами: у ядерній зоні – розумного, дурня, курки, хліба, язика, очей, меду, гори, запічку, пана; у приядерній зоні – коня / кобили, осла, собаки, вовка, лисиці, корови, хробака, сороки, галки, голубів, індика, курки тощо; у зоні близької периферії – круглого столу, грецького правителя Мідаса, таємної вечері, вовчого хвоста, часнику; у зоні далекої периферії – лаптів, собаки, кози, вовка, хати, стежки, хліба / проса, Бога, троянського коня, овечої шкури, сивілиних книг, голови, серця та ін.; у зоні крайньої периферії – черв'яка, собаки, свині, вовка, лисиці, кобили, хвоста, хрону, гречки, жита, проса, тютюну, ворони, солов'я, курки, крила, Бога, чорта, книша, хліба, пирогів.

Семантико-граматична композиція паремійних експлікаторів концепту «думка» корелює переважно з моделями складного речення. Їхня структура представлена широким спектром протиставних, стверджувальних, причинно-наслідкових, каузативних, допустових, означальних, партитивних, порівняльних, локативних, об'єктних, темпоральних, градаційних та інших композиційних формул.

Результати здійсненого дослідження узагальнено у **висновках**.

Є чимало праць, присвячених проблемі вивчення концептів. Теоретико-методологічні засади дослідження базуються на визначенні концепту як лінгвоментального утворення, що є смислом-цінністю, вербально об'єктивованим у тій чи тій лінгвокультурі на рівні її узусу. Це ментально-мовна одиниця, в якій закладена певна інформація, знання, зумовлені особистим чи суспільним досвідом. Зміст концепту реалізується в семантиці засобів його вербальної репрезентації. Структуру найкраще увиразнює градуальне зонування за польовим принципом: центр, ядро, приядерна та периферійні зони. *Об'єктивація концепту* передбачає трансформацію індивідуально-особистісних осмислень семантики тієї чи тієї мовної одиниці (суб'єктивного змісту) в об'єктивну, незалежну від свідомості індивіда сутність, що виявляє себе як смисл-цінність на рівні узусу. Реалізація такої трансформації на рівні мовних одиниць як репрезентантів концепту відбувається через моделювання їхньої семантики в мовній КС, яку формують наукова (термінологічні номінації концепту) та наївна картина (діалектні, фразеологічні, паремійні одиниці та номінації, що увиразнюють асоціативні зв'язки). Семантика ФО залежить від мотивованості, компонентного складу, співвідношення компонентів структури та ступеня їхньої зв'язності. Семантика ж ПО зумовлена їхньою тематичною належністю й конкретною ситуацією, яку вони відбивають.

Запропонована методика опису-моделювання фразеолого-паремійної об'єктивації концепту «думка» поєднує польовий і семантико-градаційний підходи. Польовий підхід передбачає процедуру окреслення НП досліджуваного концепту. Семантико-градаційний – віднаходження різного типу моделей його об'єктивації: когнітивних, семантичних, метафоричних і метонімічних. КМ можна

репрезентувати кількома СМ, які у свою чергу можуть підтримувати метафоричні чи метонімічні моделі.

Опис-моделювання фразеолого-паремійної об'єктивації концепту «думка», який перебуває в ієрархії смислових відношень з іншими концептами, передбачає насамперед з'ясування динаміки семантичного розвитку його імені – лексеми *думка*, яка має давньоанглійське походження. В українській мові її семантичний простір еволюціонував: від значення «думка, мисль» (XVI–XVII ст.), актуалізованого лексемами *дума*, *доума*, *думка*, до значень, репрезентованих чотирма КМ: 1) «процес мислення», 2) «продукт мислення», 3) «вміст свідомості», 4) «світогляд» (XX ст.). Вони є базовими для формування змісту досліджуваного концепту.

Усі засоби мовної репрезентації концепту утворюють його НП, фрагментами якого є термінологічне (наукова КС), діалектне, загальнономовне, зокрема лексичне, фразеолого-паремійне та асоціативне (наївно-побутова КС) поля. Це, зокрема, терміни, діалектні назви (лексеми й фраземи), загальноновживані лексеми, фраземи та паремії, лексеми на позначення асоціацій на слово-стимул *думка*, спільнокореневі з ним слова, синоніми.

Термінополе концепту «думка» поширюється на різні сфери життя, що дає підстави говорити про його структуру, представлену власне науковим термінопоняттям «думка» (центр поля), терміносполученнями з компонентом *думка* (ядро – 13 термінів), спільнокореновими з лексемою *думка* словами (приядерна зона – 4 терміни), синонімічними, поняттєво-суміжними термінами та спільнокореновими з ними одиницями як у структурі, так і в дефініціях (периферія – 88 термінів). Термінологічні репрезентанти концепту актуалізують базові КМ, які корелюють з узусною семантикою лексеми *думка*, й нові смислопороджувальні КМ «думка – власна назва», «думка – суб'єкт думання = жива істота», що розширюють її концептуальний зміст. КМ «думка – жанр / вид поезії» об'єктивується у значеннях термінів, пов'язаних із творчим відображенням дійсності.

Поле діалектної репрезентації досліджуваного концепту структурується на приядерну зону, близьку й далеку периферії. Ядро і крайня периферія вербально не виражені. Діалектні номінації концепту «думка» (95 одиниць) об'єктивують базові КМ. Розширення його змісту відбувається за рахунок актуалізації КМ «думка – інтелектуальні властивості особистості». Емоційність діалектних номінацій реалізується переважно у пейоративному ключі з відтінком іронії. Домінантним є абстрактний образ ментальної дії.

Асоціативне поле концепту «думка» формують власне лексема *думка* (центр поля), реакції на стимул *думка*, фразеологічні та паремійні стимули, одним із структурних компонентів яких є зазначена лексема (807 асоціацій) (ядро), реакції на спільнокореновий з іменем концепту стимул *думати* і сталі вирази, компонентом яких є ця лексема (288 асоціацій) (приядерна зона), реакції на синонімічні з іменем концепту стимули (*гадка*, *мисль* – 530 асоціацій) та спільнокореневі з ними слова (*гадати*, *мислити* – 504 реакції) (периферія). Окремі асоціації збігаються з наведеними в тлумачних словниках значеннями слів-стимулів, що є свідченням їх типовості для української спільноти. У більшості випадків реальні значення ФО не збігаються із зазначеними в

загальнономовних словниках, що дає підстави переглянути їхню семантику й доповнити її іншими значеннями чи значеннєвими відтінками. Більшість асоціацій на паремійні стимули об'єднуються навколо одного чи кількох значень, кожне з яких можна тлумачити як окремий смисловий відтінок тієї чи тієї паремії. Асоціативне поле концепту «думка» репрезентує також індивідуальні смисли, чим зумовлена строкатість його образності та емоційного забарвлення. Домінантними є антропоцентричні й соматичні образи, позитивні й дидактичні конотації.

Фразеологічне та паремійне поля концепту «думка» – це зонально-градуальні структури, ядра яких формують ФО (84) та ПО (68) з лексемою *думка* в їх компонентному складі; приядерні зони – одиниці зі спільнокореневими з нею словами (14 ФО; 167 ПО); близьку периферію – вирази (173 ФО; 11 ПО) із синонімами, можливими антонімами лексеми *думка* та спільнокореневими з нею словами у тлумаченні; далеку периферію – ФО (78) та ПО (89), у семантичній структурі яких актуалізується семантика лексеми *думка* та об'єктивуються її синоніми; крайню периферію – ФО (101) та ПО (75), семантичне наповнення яких асоціюється із семантикою лексеми *думка*.

Зональність ФП (450 одиниць) і ПП (410 одиниць) базується на семантичних відгалуженнях основних значень лексичних номінацій концепту, що є компонентами структур і тлумачень фразеологізмів і паремій. Зональність ФП представлена 4-ма ступенями семантичної градації ФО. Фраземи першого ступеня семантичної градації ФП концепту «думка» відображають 4 напрями семантичного розвитку його імені й репрезентують 5 КМ, другого ступеня – 6 напрямів і 7 КМ, третього ступеня – 9 напрямів і 4 КМ, четвертого ступеня – 1 напрям і 1 КМ. Зональність ПП представлена 3-ма рівнями семантичної градації паремій. ПО першого ступеня семантичної градації ПП концепту «думка» репрезентують 4 напрями семантичного розвитку його імені, що їх об'єктивують 3 КМ, другого ступеня – 7 напрямів і 7 КМ, третього ступеня – 7 напрямів і 3 КМ.

Зафіксовані фразеолого- та паремієзначення концепту «думка» частково корелюють з узусним змістом його лексичних експлікаторів, що є компонентами структури й тлумачення фразеологічних і паремійних одиниць, реалізуючи базові КМ. Зміст аналізованого концепту розширюється за рахунок актуалізації у ФП таких нових смислопороджувальних КМ: «думка – вмістилище», «думка – суб'єкт думання», «думка – інструмент думання»; «дума – об'єкт, яким можна володіти», «думка – об'єкт мисленнєвого процесу», «думка – інтелектуальна властивість особистості»; СМ: «думка – пригадування», «думка – уявлення», «думка – усвідомлення», «думка – розуміння»; «думка – інструмент уявлення / мрія», «думка – інструмент сподівання / надія», «думка – інструмент прагнення / мрія, серце», «думка – інструмент обговорювання / слово», «думка – інструмент висловлювання / слово», «думка – розум», «думка – тьма», «думка – знати щось» та ін.; метафоричних моделей: «думка – голова», «думка – пам'ять», «думка – жива істота», «думка – колесо», «думка – блискавка», «думка – гострий предмет», «думка – гвіздок, кіл», «думки – комахи», «думка – питання», «думка – виконувати певні дії (крутити / повертати / розкидати / ворушити / кряти / ламати / сушити / смажити) мозком / мізками / розумом, умом, головою», «думка – розум (ум)»,

«думка – нісенітниця / дурниці», «думка – зуби / обличчя», «думка – овеча шкура», «думка – берег», «думка – очі» та ін.; метонімічних моделей: «думка – емоційний стан»; «думка – вмістилище прагнень і поривань», «думка – здатний мислити», «думка – простір, в якому зосереджується і через який сприймається цей процес», «думка – висловлювати те, що на думці», «думка – спрямовувати свої думки на кого-, що-небудь».

КМ «думка – мисленнєвий процес», «думка / думки – процес мислення → результат мисленнєвого процесу» є наскрізними для всіх польових зон, проте в цих зонах їх підтримують різні метафори та метонімії. Це зумовлено тим, що в ядрі, далекій і крайній периферіях ФО структуруються за рівнями семантичної градації основного значення лексеми *думка*, а фразеологізми близької периферії і приядерної зони експлікують відповідно семантичну градацію лексем *дума*, *думати*, *думне*, *продуманий*, *обдумано*, *задуманий*, *вдумливий* тощо.

У ПП семантика досліджуваного концепту розширюється за рахунок об'єктивації таких смислороджувальних КМ: «думка – інтелектуальна властивість особистості», «думка / мисль – суб'єкт», «думка – вмістилище»; СМ: «думка → думаючи, міркуючи, знаходити якесь рішення / додумуватися до чогось», «думка → ураховуючи певні особливості / ознаки / прикмети, робити правильні висновки про що-небудь // здогадуватися», «думка → дізнаватися наперед / передбачати що-небудь», «думка → розпізнавати / розкривати справжню суть кого-, чого-небудь», «думка → відтворювати в пам'яті / свідомості події / обставини / образи і т. ін. минулого // відновлювати уявлення про кого- і що-небудь; «думка → згадувати / відновляти в пам'яті», «думка → вважати», «думка → потурати»; метафоричних моделей: «думка / дума – пісня», «думка – річка», «думка – криниця», «думка / мисль – голова», «думка / мисль – серце», «думка / мисль – очі», «думка / мисль – жива істота»; метонімічних моделей: «думка → спрямовувати свої думки на кого-, що-небудь», «думка → думати на кого → вважати винним / підозрювати кого-небудь у чомусь», «думка → мати намір / збиратися робити що-небудь», «думка → загадувати → говорити / спонукати», «думка → догадуватися → робити правильні висновки про що-небудь», «думка → наздогад → без точного знання / без певності», «думка → дбати», «думка → чекати / сподіватися», «думка → говорити / висловлювати думку», «думка → домагатися чогось», «думка → робити», «думка → продуманий → результат усебічного / ґрунтового обдумування чого-небудь» та ін.

Емоційно-оцінне забарвлення фразеологічних номінацій концепту «думка» від позитивної до негативної оцінок змінюється в напрямі від ядра до периферії ФП. У ядрі й приядерній зоні порівняно з периферією ФП образність ФО є дещо стертою й розмитою. В емоційно-оцінному забарвленні ПО переважає дидактична, іронічна й пейоративна семантика. Серед ПО виділяється група ідеологічно забарвлених виразів. Змістове наповнення аналізованих фразеологізмів і паремій охоплює теми, пов'язані з людиною, її життям, зв'язком з природою, домашнім господарством, житлом, релігійними віруваннями, історичним минулим України. Така тематика підтримується багатою палітрою образів, серед яких наскрізним у ФП та ПП є образ голови. Одиниці фразеологічного та паремійного полів концепту «думка» поєднуються синонімічними й антонімічними парадигматичними зв'язками. Відмінність полягає в тому, що антонімія притаманна більшою мірою ФО, ніж ПО.

Натомість паремії утворюють найдовші синонімічні ряди. Щільність ФП підвищується за рахунок тісних синонімічних та антонімічних відношень між ФО різних структурних зон.

Отже, розширюючи зміст поняття думки, фразеолого-паремійне поле відповідного концепту в українській мові дало змогу виявити такі його смислопороджувальні КМ: «думка – суб'єкт думання», «думка – інтелектуальна властивість особистості», «думка – вмістилище», «думка – інструмент думання», «дума – об'єкт, яким можна володіти», «думка – об'єкт мисленнєвого процесу». Лексикографи можуть взяти на озброєння ці моделі задля формулювання й фіксації у словниках нових значень слова *думка* та укладання на цій основі не лише тематичного словника українських фразем і паремій, а й словника концептів української мови.

Основні положення дисертації викладено в публікаціях:

1. Полиця Т. Д. До питання про еволюцію концепту «думка» в українській мові / Т. Д. Полиця // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. пр.]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 364–371.

2. Полиця Т. Д. Експлікація дієслівних вербалізаторів концепту «думка» в асоціативному експерименті (думати, мислити, гадати) / Т. Д. Полиця // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство). – Вінниця : ВДПУ, 2012. – С. 211–215.

3. Полиця Т. Д. Асоціативні поля субстантивних репрезентантів концепту «думка» / Т. Д. Полиця // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: [зб. наук. пр.] – К.: Видавн.-поліграф. центр «Київський університет», 2012. – Вип. 25 – С. 121–135.

4. Полиця Т. Д. Концептосфера внутрішнього світу людини: концепт «думка» / Т. Д. Полиця // Наукові записки [Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя]. Серія «Філологічні науки» / [відп. ред. проф. Г. В. Самойленко]. – Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2013. – Кн. 1. – С. 234–241.

5. Полиця Т. Д. Фразеологічне поле концепту «думка» в українській лексикографії / Т. Д. Полиця // Сборник научных трудов SWorld. – Одесса: КУПРИЕНКО, 2013. – Вип. 2. – Том 23. – С. 58–64.

6. Полиця Т. Д. До питання про когнітивно-орієнтований опис фразеологічних та паремійних номінацій концепту / Т. Д. Полиця // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. М. Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 10. – С. 115–118.

7. Полиця Т. Д. Ядерна зона фразеологічного поля концепту «думка» / Т. Д. Полиця // Молодий вчений. – 2014. – №11 (14). – С. 139–146.

8. Полиця Т. Д. Термінополе концепту «думка» / Т. Д. Полиця // Термінологічний вісник: [зб. наук. пр.] : [у 2-х ч.]. – К. : Ін-т української мови НАН України, 2015. – Вип. 3 (1). – С. 83–93.

АНОТАЦІЯ

Полиця Т. Д. Фразеологічна та паремійна об'єктивація концепту «думка» в українській мові. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2016.

У дисертації на матеріалі українських фразеологізмів, прислів'їв та приказок уперше проаналізовано фразеолого-паремійну об'єктивацію концепту «думка» в українській мові, розроблено й застосовано власну методика її дослідження, описано засоби репрезентації концепту в науковій і наївній КС, запропоновано модель зонально-градуальної структури його номінативного поля, зокрема термінологічного, діалектної актуалізації, асоціативного, власне фразеологічного та паремійного в кореляції з градацією семантичної структури лексеми *думка*. Проаналізовано динаміку її семантичного розвитку. У фразеолого-паремійному полі концепту «думка» виявлено й зонально-градуально структуровано базові (змістові) й нові смислопороджувальні когнітивні, семантичні, метафоричні й метонімічні моделі його об'єктивації в українській мові, на основі яких формулюються фразеологічні та паремійні значення. Віднаходження у фразеологічних і паремійних одиницях смислопороджувальних когнітивних моделей «думка – суб'єкт думання», «думка – інтелектуальна властивість особистості», «думка – вмістилище», «думка – інструмент думання», «дума – об'єкт, яким можна володіти», «думка – об'єкт мисленнєвого процесу» дає підстави для цілком обґрунтованого формулювання нових значень слова *думка*, їх фіксації у словниках та укладання на цій основі не лише тематичного словника українських фразем і паремій, а й словника концептів української мови.

Ключові слова: концепт, фразеолого-паремійна об'єктивація, фразеолого-паремійне поле, когнітивна модель, семантична модель, метафорична модель, метонімічна модель, зонально-градуальна польова структура.

АННОТАЦИЯ

Полиця Т. Д. Фразеологическая и паремийная объективация концепта «думка» в украинском языке. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2016.

Впервые объектом изучения в украинском языкознании стала фразеологическая и паремийная объективация концепта «думка» как одного из основных в ментальном пространстве украинского социума. Разработана оригинальная методика его моделирования. Фразеолого-паремийная объективация

концепта рассматривается как проектирование внутренних индивидуальных смыслов, чувств, переживаний абстрактного образа мысли во внешние объективные формы – фразеологические и паремийные единицы сквозь призму их узусного осмысления на уровне семантики. Содержание концепта «думка» формируют когнитивные, семантические, метафорические и метонимические модели его объективации, репрезентантами которых на языковом уровне являются фразеологические и паремийные единицы.

Доказано, что концепт «думка», один из ключевых в концептуальной и языковой картинах мира украинцев, находится в иерархии смысловых отношений с другими концептами. Его имя – лексема *думка* имеет древнеанглийское происхождение. В украинском языке ее семантическое пространство эволюционировало: от значения «думка, мысль» (XVI–XVII вв.), актуализируемого лексемами *дума*, *доума*, *думка*, до значений, представленных четырьмя когнитивными моделями: 1) «процесс мышления», 2) «продукт мышления», 3) «содержание сознания», 4) «мировоззрение» (XX в.). Они являются базовыми для формирования содержания концепта.

Установлено, что все средства языковой репрезентации концепта образуют его номинативное поле, фрагментами которого является терминологическое (научная КМ), диалектное, общезыковое, в частности лексическое, фразеолого-паремийное и ассоциативное (наивно-бытовая КМ) поля. Это термины, диалектные названия (лексемы и фраземы), общеупотребительные лексемы, фраземы и паремии, лексемы, номинирующие ассоциации на слово-стимул *думка*, однокоренные с ним слова, синонимы.

Отмечено, что структура терминополья концепта «думка» представлена собственно научным понятием «думка» (центр поля), терминологическими сочетаниями с компонентом *думка* (ядро), однокоренными с лексемой *думка* словами (приядерная зона), синонимическими, понятийно-смежными терминами и однокоренными с ними единицами как в структуре, так и в дефинициях (периферия). Терминологические репрезентанты концепта актуализируют базовые когнитивные модели, формирующие узусную семантику лексемы *думка*, и смыслообразующие когнитивные модели «думка – имя собственное», «думка – субъект мышления = живое существо», расширяющие ее концептуальное содержание. Когнитивная модель «думка – жанр / вид поэзии» объективируется в терминах, связанных с творческим отражением действительности.

Описано поле диалектной репрезентации исследуемого концепта, которое структурируется на приядерную зону, ближнюю и дальнюю периферии. Ядро и крайняя периферия вербально не представлены. Диалектные номинации концепта «думка» (95 единиц) объективируют базовые когнитивные модели. Расширение содержания происходит за счет актуализации когнитивной модели «думка – интеллектуальные свойства личности». Эмоциональность диалектных номинаций реализуется преимущественно пейоративно с оттенком иронии. Доминантным является абстрактный образ ментального действия.

Определено, что ассоциативное поле концепта «думка» формируют собственно лексема *думка* (центр поля), реакции на стимул *думка*, фразеологические и паремийные стимулы, в структуру которых входит указанная лексема (ядро),

реакции на стимул *думати* и устоявшиеся выражения, компонентом которых является эта лексема (приядерная зона), реакции на синонимические с именем концепта стимулы и однокоренные с ними слова (периферия). Отдельные ассоциации совпадают с приведенными в толковых словарях значениями слов-стимулов, что является свидетельством их типичности для украинского сообщества. В большинстве случаев реальные значения фразеологических единиц не совпадают с указанными в общеязыковых словарях, что дает основания пересмотреть их семантику и дополнить ее другими значениями или смысловыми оттенками. Большинство ассоциаций на паремийные стимулы объединяются вокруг одного или нескольких значений, каждое из которых можно толковать как отдельный семантический оттенок той или иной паремийной единицы. Ассоциативное поле концепта «думка» представляют также индивидуальные смыслы, чем обусловлено разнообразие его образности и эмоционально-оценочной окраски. Доминантными являются антропоцентрические и соматические образы, положительные и дидактические коннотации.

Установлено, что в основе зафиксированных в словарях значений фразеологических и паремийных единиц, объективирующих концепт «думка», лежат базовые (содержательные) и смыслообразующие когнитивные, семантические, метафорические и метонимические модели.

Смысловое содержание анализируемых фразеологизмов и паремий охватывает темы, связанные с человеком, его жизнью, природой, домашним хозяйством, жильем, религиозными верованиями, историческим прошлым Украины. Среди паремийных единиц выделяется группа идеологически окрашенных выражений. Такая тематика поддерживается соответствующей богатой палитрой образов. Доминирующим образом во фразеолого-паремийном поле является образ головы.

Выявление во фразеологических и паремийных единицах основных смыслообразующих когнитивных моделей «думка – субъект мышления», «думка – интеллектуальное свойство личности», «думка – вместилище», «думка – инструмент мышления», «думка – объект, которым можно владеть», «думка – объект мыслительного процесса» дает возможность для вполне обоснованного формулирования новых значений слова *думка* в украинском языке, их фиксации в словарях, а также составления на этой основе не только тематического словаря украинских фразем и паремий, но и словаря концептов украинского языка.

Ключевые слова: концепт, фразеолого-паремийная объективация, фразеолого-паремийное поле, когнитивная модель, семантическая модель, метафорическая модель, метонимическая модель, зонально-градуальная полевая структура.

SUMMARY

Polytsia T. D. Phraseological and Paremiological Objectivation of the Concept of «Thought» in the Ukrainian Language. – Manuscript.

Dissertation for Obtaining Candidate of Philology Academic Degree: specialty 10.02.01. – the Ukrainian language. – Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2016.

Dissertation deals with analyzing phraseological and paremiological objectivation of the concept of «thought» for the first time in Ukrainian language on the material of idioms, proverbs and sayings, developed and applied author's own methodology of the research, the means of concept's representation in scientific and naive pictures of the world are described, proposed the model of zonal-gradation structure of its nominative field, in particular terminology, dialect actualization, associative, and actually phraseological and paremiological fields in correlation with the gradation of the semantic structure of the lexeme *думка*. The dynamics of its semantic development is analyzed. In phraseological and paremiological fields of the concept of "thought" revealed and zonal-gradatly structured basic and new cognitive, semantic, metaphorical and metonymical models of its objectivation in the Ukrainian language, which formulate phraseological and paremiological meanings. Found out cognitive models "thought is the subject of the thinking", "thought is the personality's intellectual ability", "thought – reservoir", "thought – tools for thinking", "thought – object which can be owned", "thought is the object of the thinking process" give grounds for well-founded formulation of new meanings of the word *думка*, their fixation in dictionaries and organizing on this basis, not only thematic phraseological and paremiological dictionaries, but the dictionary of concepts of the Ukrainian language.

Key words: concept, phraseology-paremiological objectivation, frazeologi-paremiological field, cognitive model, semantic model, metaphorical model, zonal-gradation field structure.